

1. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про туризм". Новини тур бізнесу – 2004.-№1(3). 2. Про основні напрямки розвитку туризму в Україні до 2010 року: Указ Президента України від 10.08.99 №973/99 //Уряд. Кур'єр. – 29 вересня 1999 р. 3. Про підтримку розвитку туризму в Україні: Указ Президента України від 02.03.2001 №127/2001 // Уряд. Кур'єр. – 14 березня 2003 р. 4. Статистичний щорічник України 2005 рік. 5. Галдков Н.А., Михеев А.В. Охрана природы. – К., 1980. 6. Горішевський П.А., Красій П.Р. Організація роботи туристичної фірми: туроператорська та турагетська діяльність. – Івано-Франківськ, 2002. 7. Дурович А.П., Копанев А.С. Маркетинг в туризмі. – Минск: Экономпресс, 1998. 8. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці.: Зелена Буковина, 2003. 9. Преображенський В.С., Мухина Л.И., Лиханов В.Н. и др. Методические указания по характеристике природных условий рекреационного района // Географические проблемы организации туризма и отдыха. – 1975. 10. Школа І.М., Ореховська Т.М., Козьменко І.Д., та ін. Менеджмент туристичної індустрії: Навч. посібник / За ред. І.М. Школи. – Чернівці: Книги – XXI, 2005.

УДК 332:330

Р.Т. Теслюк

Інститут підприємництва та перспективних технологій
при Національному університеті „Львівська політехніка”

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

© Теслюк Р.Т., 2006

Розглянуто методичні підходи до оцінювання якості життя населення. Здійснено ранжування районів Львівської області за станом здоров'я населення, освітньо-культурним рівнем, економічним становищем та якістю довкілля. За допомогою індексного та багатовимірного аналізу проведено типізацію районів Львівської області за якістю життя населення. Наведено оригінальні картосхеми типізації районів регіону за якістю життя населення.

In this article the methodical approaches for evaluations quality of population's life. Rural administrative territories of Lviv region are being ranked according to the state of health care, educational and cultural level, economical position as well as quality of environment. With the help of index and factor analysis the areas of Lviv region were divided into groups. The work also presents quite original schematic maps of typification for regional territories according to the quality of inhabitants' life.

Постановка проблеми. Для здійснення ефективної регіональної політики держави органам управління необхідно володіти повною і якісною інформацією про регіон. Відхід від розуміння ВВП як головного показника розвитку країни чи регіону зумовлює пошуки нового критерію, який би повніше характеризував як розвиток регіону, так і якість життя його мешканців. Таким показником у сучасній науці виступають Індекс людського розвитку (ІЛР), рівень життя та якість життя населення, які розробляють на основі статистичних даних про різноманітні аспекти економічного, соціального, політичного та гуманітарного розвитку регіону. Існуючі методики розрахунку вказаних показників стосуються здебільшого країн та великих регіонів і не можуть бути використані для оцінювання розвитку низових адміністративно-територіальних одиниць. Розроблення методики оцінювання якості життя населення саме на цьому рівні може стати важливим інструментом для формування ефективної стратегії інтеграції України у світове співтовариство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням методики оцінювання якості життя населення на різних рівнях присвячено велику кількість наукових праць. Програма Розвитку ООН

видає щорічні Звіти з людського розвитку, в яких подається оцінювання рівнів людського розвитку у країнах світу. В Україні такі дослідження здійснені колективом авторів під керівництвом Е.М. Лібанової [2]. Методика дослідження рівня життя міститься у праці І.І. Проніної [4]. Зазначені праці українських авторів стосуються обласних регіонів України. На рівні низових адміністративних районів методику оцінювання якості життя населення запропоновано у працях Л.В. Ноздріної [3] та В.Б. Артеменка [1].

Вказані праці містять різноманітні методики оцінювання Індексу людського розвитку, рівня і якості життя населення. Дослідження проведені на трьох рівнях – на рівні країн світу, на рівні великих регіонів всередині країни та на рівні низових адміністративно-територіальних одиниць у складі регіону. Аналізуючи зазначені роботи, можна відзначити, що найпроблематичнішою є оцінювання якості життя населення саме на останньому рівні.

Цілі статті. Метою статті є висвітлення деяких методичних підходів до оцінювання якості життя населення та подавання власної методики оцінювання якості життя населення регіону в розрізі адміністративних районів, яку апробовано на статистичних матеріалах Львівської області.

Виклад основного матеріалу. Методика розрахунку Індексу людського розвитку як інтегрального показника якості життя населення, запропонована ООН, передбачає врахування трьох макрокритеріїв: стану здоров'я населення, рівня освіченості населення та ВВП на 1 особу. Для кожного із цих критеріїв розраховують індекс, значення якого коливається від 0 до 1. Сам ІЛР кожної країни розраховують як середнє арифметичне індексів зазначених макрокритеріїв.

В Україні з'явилося багато праць, в яких пропонуються різні методики оцінювання людського розвитку (ЛР), рівня і якості життя населення.

Насамперед потрібно згадати працю „Людський розвиток в Україні: 2003 рік” (за редакцією Е.М. Лібанової) [2]. Пропонована система показників об'єднана у 9 груп. Після нормування показників, що використовуються для розрахунку ІЛР за допомогою факторного аналізу визначаються ваги кожного статистичного показника.

Інтегральний ІЛР розраховується за формулою середнього зваженого для узагальнювальних показників, що характеризують окремі аспекти ЛР по кожній із 9 груп:

Методику оцінювання якості життя населення на рівні низових адміністративних районів розробила Л.В. Ноздріна. Для розрахунку інтегрального показника в цій методиці використано метод факторного аналізу. [3]

Тупізація районів за якістю життя індексним методом. Враховуючи розглянуті методичні підходи до визначення інтегрального показника якості життя населення, пропонується методика оцінювання якості життя населення на рівні низових адміністративних районів.

Всю сукупність статистичних показників, які використовують для оцінювання якості життя населення регіону, поєднано в чотири блоки:

- стан здоров'я населення;
- освітньо-культурний рівень;
- економічне становище;
- якість навколишнього середовища.

(Детальніше про відбір показників для оцінювання якості життя населення див. у [6]).

Для кожної групи, застосовуючи метод генералізації, вибрано найрепрезентативніші показники, статистику яких в офіційних статистичних джерелах здійснюють в розрізі адміністративних районів і міст обласного підпорядкування.¹ [5]

Вибрані показники укладаються в 4 вихідних матриці даних розміром $m \times n$, де m – кількість об'єктів (20 районів Львівської області та м.Львів), n – кількість ознак (показників) певної групи.

¹ У цьому дослідженні статистичні дані міст обласного підпорядкування Львівської області (крім м.Львова) включено до складу статистичних даних відповідних районів (дані міст Дрогобича, Борислава, Трускавця – до даних Дрогобицького району, Червонограда – до Сокальського, Стрия – до Стрийського, Самбора – до Самбірського району)

Після нормування показників для кожної групи показників за формулою середнього арифметичного обчислюються узагальнені індекси якості життя.

За результатами обчислень можна виконати 4 картосхеми типізації районів області: за станом здоров'я, за освітньо-культурним рівнем, за економічним становищем населення та за якістю навколишнього середовища.

Об'єднавши узагальнені показники по всіх групах, отримуємо матрицю індексів розміром 21×4 . Найпростішим способом обчислення інтегрального показника якості життя за допомогою узагальнених індексів було б визначення середнього арифметичного від суми індексів кожного району у чотирьох групах показників. Проте значення обчислених індексів мають різну розмірність. Доцільнішим у цьому разі замість узагальнених індексів використовувати ранги (місця) районів за значеннями цього індексу у кожному блоці показників.

Оскільки це дослідження має 21 об'єкт, району із найменшим значенням індексу у кожній групі присвоюється ранг 1, із найбільшим значенням – 21. Решта районів отримують ранги згідно з їхнім місцем в ієрархії районів за кожним індексом (в порядку зростання значення цього індексу).

Результатами ранжування є матриця рангів адміністративних одиниць регіону за компонентами якості життя (див. таблицю).

Останнім стовпцем матриці є сума рангів районів. Чим більшою є ця сума, тим вищим є місце району за якістю життя населення.

Райони області за сумою рангів групуються у кілька типів, які способом кількісного фону наносяться на картосхему „Типізація районів Львівської області за якістю життя індексним методом” (див. рис. 1).

Найменшу суму рангів (20–30) мають Жидачівський, Перемишлянський, Мостиський і Миколаївський райони. Цей тип районів характеризується низькими рангами за станом здоров'я та освітньо-культурним рівнем населення та близькими до середніх рангами за економічним становищем та якістю навколишнього середовища.

Другий тип районів (сума рангів 42–47) формують Пустомитівський, Бродівський, Старосамбірський, Городоцький, Жовківський, Буський і Сколівський райони. Оскільки цей тип включає 7 районів, при його виділенні не вдалося уникнути внутрігрупових відмінностей. На тлі середніх за станом здоров'я рангів, характерних для цього типу, виділяється Пустомитівський район із рангом 2. Райони, що формують цей тип, характеризуються високими рангами за якістю навколишнього середовища, винятком тут є Бродівський район (ранг 3). За економічним становищем третій тип районів розпадається на два підтипи: з високим рангом – 12–17 (Жовківський, Бродівський, Городоцький, Пустомитівський райони) і низьким рангом – 2–5 (Старосамбірський, Сколівський і Буський райони). Ранги районів за освітньо-культурним рівнем коливаються від 6 (Городоцький район) до 17 (Бродівський район).

Таку внутрігрупову дисперсію можна пояснити тим, що для компонентної характеристики якості життя населення брали до уваги як результативні, так і факторні показники, тобто значне розкидання значень узагальненого індексу свідчить про відсутність кореляційного зв'язку між факторними і відповідними їм результативними ознаками. Тому в майбутніх дослідженнях інтегральні показники якості життя не потрібно обчислювати за поєднанням факторних і результативних показників, а брати до уваги лише результативні.

До четвертої групи районів за рангами компонентів якості життя (сума рангів 55–62) належать Самбірський, Сокальський і Дрогобицький райони. Вони відзначаються високими рангами за станом здоров'я (15–18), освітньо-культурним рівнем і економічним становищем населення (16–20) та значно нижчими рангами за якістю навколишнього середовища (2–7).

Останню групу утворюють Львів та Стрийський район (ранги 77–79). Ці райони мають найвищі індекси (ранги 19–21) усіх блоків показників (винятком є ранг Львова за якістю навколишнього середовища, який дорівнює 16).

Райони, що входять до певного типу, не завжди утворюють територіально компактну групу. Однією з причин цього недоліку, як зазначалося, є включення до показників факторних і результативних ознак, які часто не є залежними одна від іншої в межах певного блока показників.

**Матриця рангів адміністративних одиниць Львівської області
за компонентами якості життя**

Райони та місто	Ранги районів				Сума рангів районів
	Стан здоров'я	Освітньо- культурний рівень	Економічне становище	Якість довкілля	
Бродівський	12	17	14	3	46
Буський	19	8	5	15	47
Городоцький	13	6	15	10	44
Дрогобицький	18	18	20	6	62
Жидачівський	3	9	7	1	20
Жовківський	6	12	12	17	47
Золочівський	7	11	4	12	34
Кам'янка-Бузький	5	15	9	9	38
Миколаївський	9	4	11	5	29
Мостиський	4	3	8	11	26
Перемишлянський	1	2	6	14	23
Пустомитівський	2	10	17	13	42
Радехівський	11	14	10	4	39
Самбірський	16	16	16	7	55
Сколівський	10	13	3	18	44
Сокальський	15	20	18	2	55
Старосамбірський	17	7	2	20	46
Стрийський	20	21	19	19	79
Турківський	8	1	1	21	31
Яворівський	14	5	13	8	40
Львів	21	19	21	16	77

Для точнішого і певною мірою повнішого (через включення додаткових показників) інтегрального оцінювання якості життя в регіоні використано метод „дерева поєднань”.

Типізація районів за якістю життя методом „дерева поєднань”

Багатовимірну типізацію районів можна здійснити за допомогою таксономічного методу „дерева поєднань”. Для цього використовуємо ту ж матрицю даних $m \times n$. Нормалізація показників здійснюється за формулою середнього квадратичного відхилення. Для визначення ступеня близькості між об'єктами обчислюються таксономічні відстані між ними. Для цього використовують формулу евклідової відстані.

Обчислені таксономічні відстані між об'єктами у n -вимірному просторі записують у вигляді симетричної матриці $t \times t$, де t – кількість об'єктів.

На основі матриці таксономічних відстаней об'єкти (райони) групуються за допомогою методу „дерева поєднань”. Граф „дерево поєднань” розчленовується на кілька підграфів, що утворюють окремі типи районів. За отриманими результатами виконано картосхему „Типізація районів Львівської області за якістю життя методом „дерева поєднань” (див. рис. 2).

Перший тип адміністративно-територіальних одиниць становить місто Львів. До II типу районів за багатовимірною таксономізацією увійшли Дрогобицький, Миколаївський, Сокальський, Стрийський і Яворівський райони. III тип є найбільшим – він укладений 12 районами (Бродівський, Буський, Городоцький, Жидачівський, Жовківський, Золочівський, Кам'янка-Бузький, Пустомитівський, Радехівський, Самбірський і Старосамбірський). IV тип районів за багатовимірною таксономізацією становить Турківський і Сколівський райони. V тип районів складається лише з Перемишлянського району. Через значну таксономічну відстань його не можна зарахувати до жодного із виділених типів районів. Це свідчить про певну специфічність умов існування, оскільки показники якості життя різко відрізняються від аналогічних показників у інших районах.

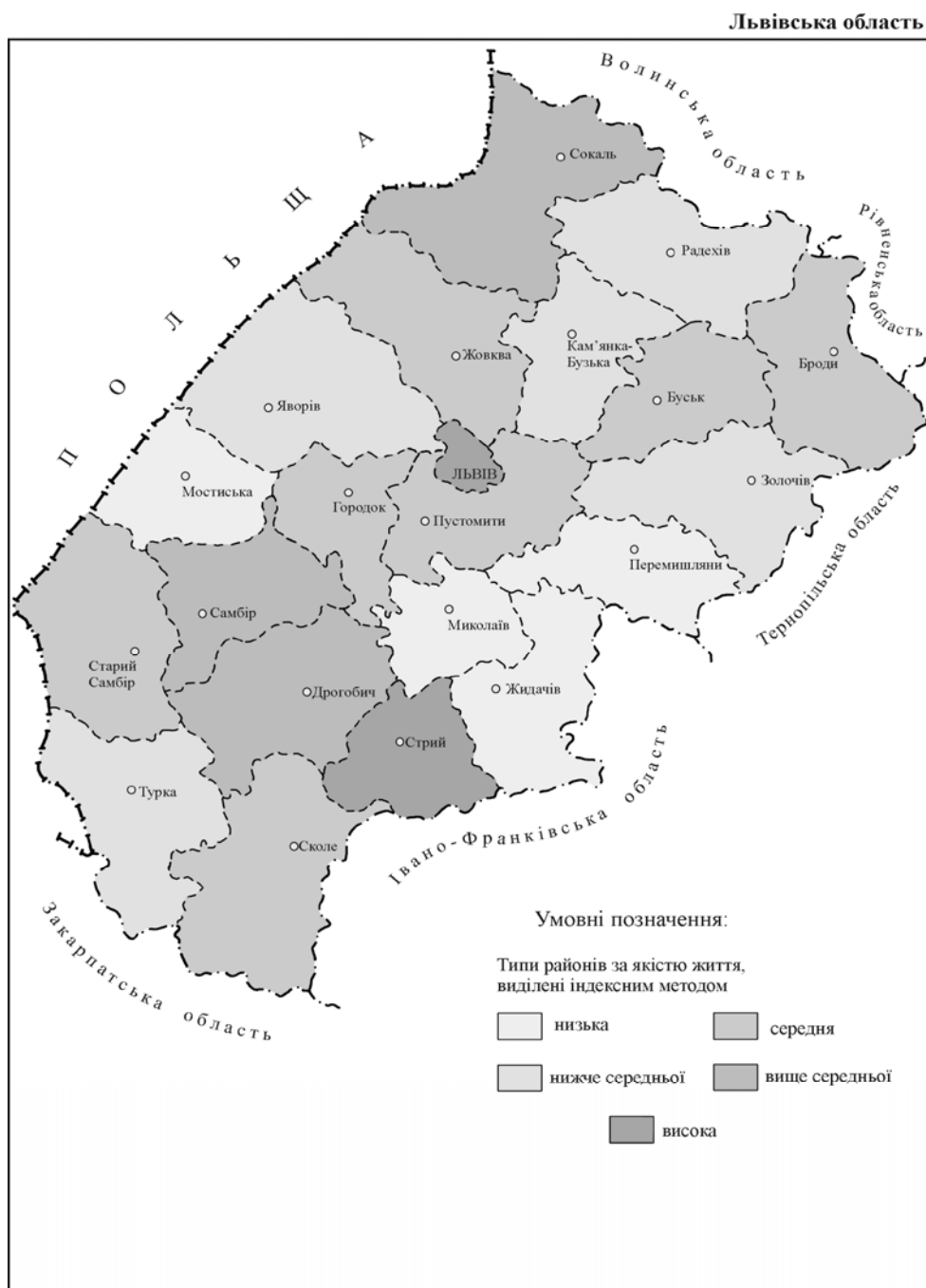

Рис. 1. Типізація районів Львівської області за якістю життя індексним методом

Львівська область

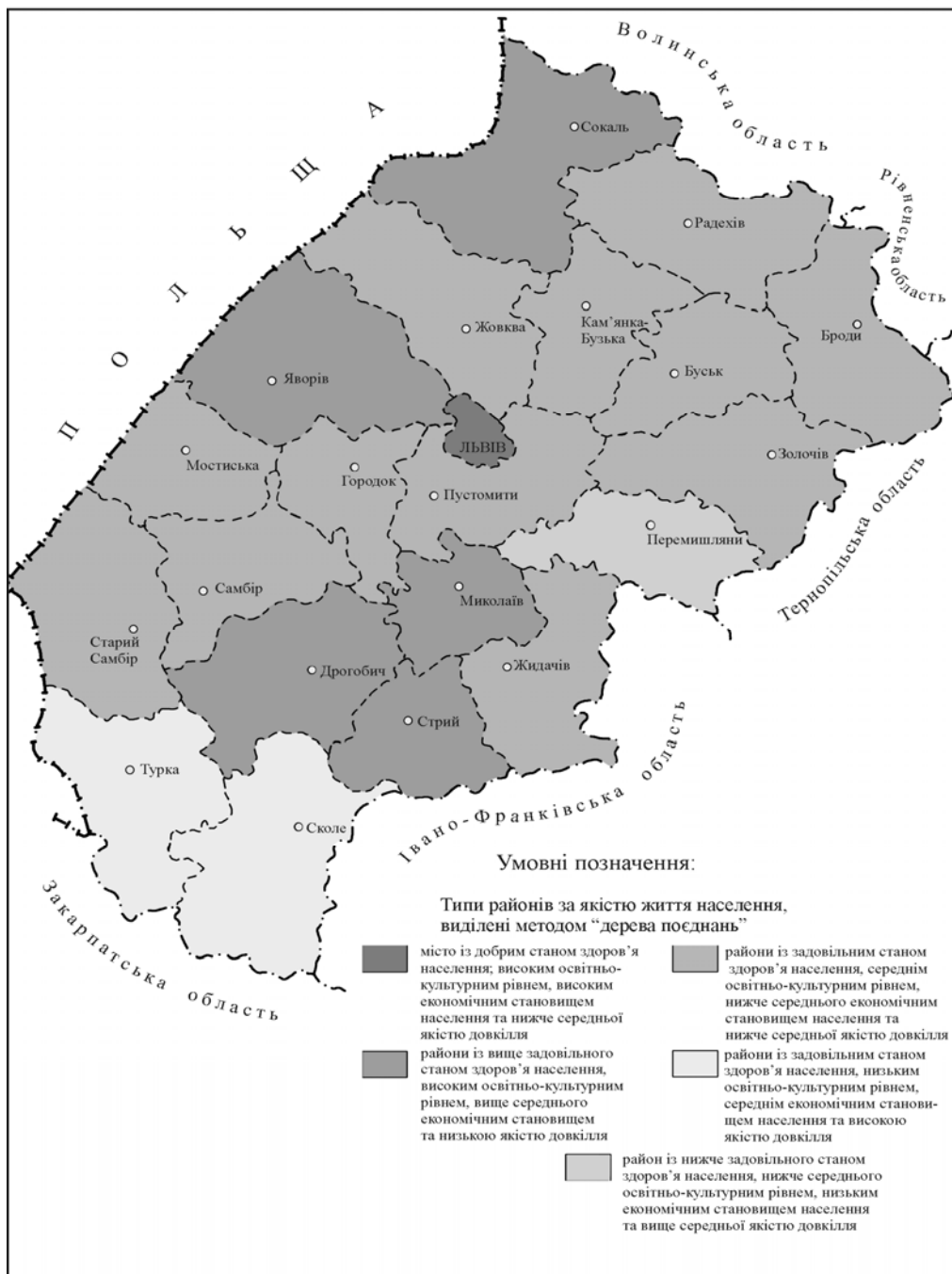

Рис. 2. Типізація районів Львівської області за якістю життя методом „дерева поєднань”

Отримані картосхеми типізації районів Львівської області індексним і багатовимірним методами, незважаючи на різні способи їх виконання, можна порівняти між собою. Основними відмінностями за зарахуванням районів до певних типів є: Миколаївський район за індексним

методом належить до низьких за якістю життя, в той час як багатовимірний аналіз показав його близькість до II типу районів, куди входять Дрогобицький, Стрийський, Сокальський і Яворівський райони. Насамперед ця відмінність (як і інші, менш істотні) пояснюється використанням у індексному методі як результативних, так і факторних показників, – для багатовимірного аналізу використані лише результативні.

Іншою важливою відмінністю між інтегральними картами є зарахування Турківського і Сколівського районів у різні типи за індексним і багатовимірним методами. Причина такої відмінності аналогічна до попередньої. Головними подібностями між результатами індексного і багатовимірного аналізу є виявлена в обидвох випадках найнижча якість життя у Перемишлянському та найвищий її рівень у Львові, Стрийському, Дрогобицькому і Сокальському районах.

Насамкінець варто зазначити, що якість отриманого результату дослідження залежить не тільки від правильності методики оцінювання, але й від ступеня репрезентативності використовуваних показників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Це дослідження присвячене вивченню якості життя населення на рівні низових адміністративних районів. Для цього використано методи індексного та багатовимірного аналізу, зокрема метод „дерева поєднань”. На основі статистичних матеріалів Львівської області проведено оцінку якості життя населення Львівської області в розрізі адміністративних районів. Проведений індексний аналіз дав змогу ранжувати адміністративно-територіальні одиниці регіону, виділивши чотири групи районів та м.Львів як окрему групу (див. рис.1.). За допомогою таксономічного методу здійснено типізацію районів Львівської області. Виділено п'ять груп адміністративно-територіальних одиниць за близькими значеннями чотирьох блоків показників (див. рис.2). Доцільно зазначити, що проведене дослідження не може охоплювати усі аспекти якості життя населення; зміна використовуваних чи додавання нових показників можуть істотно вплинути на остаточний результат. У подальших дослідженнях потрібно звернути особливу увагу на відбір статистичних показників та ступінь кореляції між ними.

1. Артеменко В.Б. *Методи інтегральної оцінки якості життя населення в управлінні регіональним розвитком* // *Регіональна економіка*. – 2002. – №1. – С.166–177. 2. *Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М.Лібанової*. – К.: Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 290 с. 3. Ноздріна Л.В. *Якість життя населення в перехідній економіці України: Автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.09.03.* / *Львівська комерційна академія*. – Львів, 2001. – 20 с. 4. Проніна І.І. *Рівень життя населення України: методи аналізу та напрями підвищення: Автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.09.01.* / *НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України*. – К., 2002. – 20 с. 5. *Статистичний щорічник Львівської області за 2002 рік. Ч.ІІ.* / Під кер. С. Матковського. – ЛОУС, 2003. – 381 с. 6. Теслюк Р.Т. *Підходи до визначення компонентної структури якості життя населення* // *Наук. зап. Терноп. держ. педагог. ун-ту. Сер.: Географія*. – 2004. – №1. – С. 100–105.